

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

**ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ФІНАНСІВ І КРЕДИТУ**

ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ

**Кваліфікаційна робота
Рівень вищої освіти – перший (бакалаврський)**

Виконала:

студентка 4 курсу, групи 472

денної форми навчання

спеціальності 072 «Фінанси, банківська
справа та страхування»

Бабій Олена Миколаївна _____

Науковий керівник:

к.е.н., доцент кафедри фінансів і кредиту

_____ Гордіца Т.М.

До захисту допущено
на засіданні кафедри фінансів і кредиту
протокол № 11 від «29» травня 2024 р.
Завідувач кафедри
_____ проф. Нікіфоров П.О.

Чернівці – 2024

АНОТАЦІЯ

Бабій О.М. Формування доходів державного бюджету України. Рукопис. Кваліфікаційна робота на здобуття першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування». Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці, 2024.

У кваліфікаційній роботі досліджено особливості формування доходів державного бюджету України. Особливий акцент зроблено на визначенні змін, які відбувались з бюджетною політикою держави через оголошення воєнного стану та активні військові дії на території України.

Розкрито сутність категорії «доходи державного бюджету», класифікацію. Узагальнено роль доходів у забезпеченні функціонування держави. Встановлено перелік нормативно-правових актів, що відповідають за законодавче регулювання доходів державного бюджету.

Проведено ґрунтовний аналіз формування доходів державного бюджету в цілому і за окремими складовими протягом 2020-2021 рр. як у довоєнний період і 2022-2023 рр. як у період оголошеного військового стану.

Розглянуто ключові елементи зміненої бюджетної політики у зв'язку з повномасштабною війною, а також проаналізовано шляхи оптимізації формування доходів державного бюджету України.

Ключові слова: бюджетна система, державний бюджет, доходи державного бюджету, регулювання доходів, податкові надходження, неподаткові джерела доходів державного бюджету, бюджетна політика

SUMMARY

Бабій О.М. Формування доходів державного бюджету України. Manuscript. Qualification work for the first (bachelor's) level of higher education in the specialty 072 "Finance, banking and insurance". Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, 2024.

In the qualifying work, the peculiarities of the formation of revenues of the state budget of Ukraine were investigated. Special emphasis is placed on determining the changes that took place in the budget policy of the state due to the declaration of martial law and active military operations on the territory of Ukraine.

The essence of the "state budget income" category, the classification, has been revealed. The role of income in ensuring the functioning of the state is summarized. A list of normative legal acts responsible for legislative regulation of state budget revenues has been established.

A thorough analysis of the formation of state budget revenues as a whole and by individual components was conducted in 2020-2021 as in the pre-war period and 2022-2023 as in the period of declared martial law.

The key elements of the changed budget policy in connection with the full-scale war were considered, as well as the ways of optimizing the formation of revenues of the state budget of Ukraine were analyzed.

Keywords: budget system, state budget, state budget revenues, revenue regulation, tax revenues, non-tax sources of state budget revenues, budget policy

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ **Бабій О.М.**

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ.....	8
1.1. Доходи державного бюджету: суть та класифікація	8
1.2. Законодавче регулювання доходів державного бюджету України та їх роль	14
РОЗДІЛ 2. ФАКТИЧНИЙ СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ.....	20
2.1. Оцінка та аналіз податкових надходжень як важливої частини державного бюджету України	20
2.2. Доходи державного бюджету України, відмінні від податкових надходжень	26
РОЗДІЛ 3. ОПТИМІЗАЦІЯ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ.....	33
3.1. Особливості бюджетної політики України в умовах військового стану.....	33
3.2. Шляхи оптимізації формування доходів державного бюджету України	36
ВИСНОВКИ	42
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	46
ДОДАТКИ	52

ВСТУП

Актуальність теми. Доходи державного бюджету є не лише фінансовими засобами, але й стратегічним базисом для забезпечення діяльності держави. Ці доходи визначають спроможність України у забезпеченні оборони, державного управління, верховенства права, а також у наданні суспільних послуг у сферах охорони здоров'я, освіти, соціального захисту та інших.

У ситуації, що наразі склалась в Україні, найбільший акцент варто робити саме на обороні як функції держави, що значно потребує доходів для забезпечення відповідних видатків у цьому напрямку. Саме через повномасштабну війну радикально змінився бюджетний процес в країні.

Умови воєнного стану, зниження ділової активності на ринку, значні демографічні зміни (адже через військові дії населення емігрує) підкреслюють актуальність дослідження сучасних особливостей формування доходів державного бюджету України.

Ключова задача будь-якого аналізу сфери бюджетної політики – застосування збалансованого підходу до формування бюджетних параметрів (у тому числі доходів) для забезпечення фінансової стійкості держави та збереження необхідних умов функціонування вітчизняної економіки.

У вітчизняній науці багато досліджень стосуються формування бюджету і доходів бюджету зокрема, в мирний час, проте вплив повномасштабної війни на бюджетний процес не отримав належної уваги. Звідси аналіз особливостей та перспектив формування доходів державного бюджету в умовах воєнного стану є актуальним та доцільним наразі.

Представники вітчизняної фінансової науки, практики та державні працівники у своїх працях розробляли теоретичні та практичні аспекти доходів державного бюджету України.

Теоретичні та практичні аспекти формування доходів державного бюджету покладені в основу досліджень Тарасюка М.В., Сироветника О.С., Дубенко М.І., Ганича А.Є., Казійчук О. та інших.

Окрему увагу питанню формування доходів державного бюджету у кризових умовах у тому числі під час війни приділили Бачо Р.Й., Іллар Е.Й., Бачо Є.Й., Чугунов І.Я., Пасічний М., Нікітішин А. та інші. Більшість науковців, як уже було сказано раніше, досліджували доходи державного бюджету в нормальних умовах, не розглядаючи їх за умов військового стану в країні.

Це ще раз підтверджує важливість обраної для дослідження теми.

Метою кваліфікаційної роботи є теоретичний аналіз та практичні аспекти формування доходів державного бюджету у т.ч. в умовах військового стану та обґрунтування заходів щодо поліпшення бюджетної політики у цьому напрямі.

Для досягнення поставленої мети необхідно було виконати наступні завдання:

- визначити суть категорії «доходи державного бюджету» та узагальнити існуючі класифікаційні ознаки щодо їх поділу на види;
- розглянути особливості законодавчого регулювання доходів, оцінку їх ролі у діяльності держави;
- здійснити аналіз податкових, неподаткових надходжень, доходів від операцій з капіталом та трансфертів як видів доходів державного бюджету України;
- дослідити особливості бюджетної політики в Україні в умовах військового стану;
- віднайти шляхи оптимізації формування доходів державного бюджету України.

Об'єктом дослідження є бюджетна політика України.

Предмет дослідження – особливості формування доходів бюджету України.

Методологічна база роботи включає як загальнонаукові методи (аналізу та синтезу, узагальнення, групування, абстракції та конкретики), так і специфічні методи (статистичні методи у частині визначення динаміки та структури доходів державного бюджету).

Інформаційна база дослідження містить у собі актуальні напрацювання вітчизняних науковців та експертів у сфері бюджетної політики, законодавчі роз'яснення, нормативно-правову літературу щодо регулювання сфери доходів державного бюджету; статистичні дані, зібрані за результатами виконання державного бюджету.

У першому розділі даного дослідження розглянуто теоретичні аспекти доходів державного бюджету – сутність, класифікацію, значення для держави та їх законодавче регулювання.

Другий розділ роботи присвячений аналізу доходів державного бюджету та їх окремих видів за період 2020-2023 рр. (проведено співставлення тенденцій 2020-2021 рр. як довоєнного періоду та 2022-2023 рр. як періоду активних військових дій на території України).

Третій розділ дослідження зібрав ключову інформацію про зміни бюджетної політики України у зв'язку з війною, а також перелік запропонованих шляхів оптимізації формування доходів державного бюджету в українських реаліях.

Випускна кваліфікаційна робота складається з 51 сторінки друкованого тексту, містить 5 рисунків, 3 таблиці, 3 додатки та 45 джерел використаної літератури.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ

1.1. Доходи державного бюджету: суть та класифікація

Зміст державного бюджету проявляється в процесі формування, розподілу та використання суспільних ресурсів з метою забезпечення фінансування необхідних публічних видатків. Доходи працюють в умовах розширення чисельності населення та передачі фінансових ресурсів в один фонд з метою використання для забезпечення роботи держави.

Водночас важливим є визначення доходів державного бюджету в системі соціально-економічного розвитку як групи економічних відносин, зумовлених розвитком фінансових ресурсів між державою, домогосподарствами та бізнесом для забезпечення соціально-економічного розвитку, підвищення економічного зростання країни та рівня життя громадян.

Через бюджет держава забезпечує залучення коштів, необхідних для соціально-економічного розвитку країни, та їх використання для здійснення своєї діяльності, враховуючи повноваження фінансових інститутів. Отже, за рахунок збору частини валового внутрішнього продукту до бюджету держави забезпечується розвиток економіки країни, утримання державних адміністративних установ, вирішення соціальних проблем тощо.

Доходи бюджету є важливою частиною впливу країни на соціально-економічний розвиток. Тому важливим фактором є те, що цей глобальний показник є фінансовою основою національної діяльності. Його склад і форми мобілізації залежать від систем і методів управління, а також від економічних завдань, які вирішує суспільство в конкретний період. [1, с. 140].

Ключову роль у фінансовому забезпеченні діяльності держави та виконанні нею функцій відіграють надходження до державного бюджету України.

Основним і ключовим правовим джерелом, що регулює явище «доходи державного бюджету», є чинний Закон України «Про бюджет України» (далі – ЗКУ). Він містить роз'яснення цього поняття, а також параметри, склад, класифікацію та інші характеристики формування доходу.

Відповідно до ЗКУ, до доходів бюджету включаються безповоротні податкові, неподаткові та інші надходження, порядок справляння яких регулюється законодавством України. Ці доходи включають трансфертні платежі, плату за надання адміністративних послуг та власні надходження бюджетної установи [6].

Наведене вище пояснення доходів держбюджету як економічної категорії є одним із найпоширеніших у наукових дослідженнях та офіційних документах. Саме на основі цього пояснення науковці запропонували різні пояснення, які ми зараз розглянемо.

Отже, державний бюджет є механізмом, за допомогою якого вона фінансує різні суспільні потреби та забезпечує економічну стабільність і розвиток. Саме завдяки накопиченню та використанню доходів влада має змогу якісно та повно виконувати свої основні функції.

У тексті «Фінансового словника» автори Г. Л. Вознюк, А. Г. Загородний і Смовженко Т.С. визначають доходи держави як сукупність різноманітних грошових надходжень держави для виконання її завдань і функцій. Отже, доходи державного бюджету є основою його формування та функціонування. Вони включають не лише податки, а й інші форми надходжень, такі як збори, мита, від державної власності та комерційної діяльності [13, с.137].

С.В. Качула, Г.Е. Павлова, Л.В. Добровольська та Л.І. Катан у своїх наукових працях описують дохід бюджету, що виникає внаслідок розподілу ВВП. Це та частина ВВП, яка акумулюється в державному бюджеті і використовується для виконання функцій держави. Тому бюджетні доходи не тільки відображають економічний стан країни, а й є інструментом реалізації соціально-економічної

політики, спрямованої на підвищення добробуту людей і розвиток національної економіки [4, с. 63].

Тарасюк М.В. та Сироветник О.С. у своїх наукових напрацюваннях притримуються думки, що основою будь-якого бюджету є саме доходи. У ході досліджень названі науковці надають декілька тлумачень доходів бюджету, а саме [38, с. 95]:

- прибуток являє собою еквівалентну суму коштів, які є в розпорядженні країни для виконання своїх функцій і задоволення потреб її народу.

- він являє собою результати процесу розподілу, але з іншого боку є об'єктом подальшого розподілу коштів Державного бюджету в окремі цільові фонди відповідно до функцій держави. Ці функції включають, наприклад, оборону, соціальний захист, освіту, охорону здоров'я, розробку та впровадження інфраструктурних проектів та інші аспекти, важливі для функціонування суспільства.

Відповідно до робіт Сироветника О.С., фінансове забезпечення національної політики являє собою економічні відносини між державою та суб'єктами, пов'язані з мобілізацією фінансових ресурсів у процесі досягнення соціально-економічних цілей суспільного розвитку. Це стосується не лише оподаткування, а й управління державним боргом, залучення інвестицій, міжнародної фінансової допомоги та інших джерел фінансування [35, с. 273].

Тому різні науковці по-різному трактують категорію «доходи державного бюджету», але в цілому кожна думка може бути зведена до визначення доходу як фінансового внеску у функціонування країни, її якісне та комплексне виконання призначених функцій підтримки обороноздатності, соціальний захист, соціально-економічний розвиток тощо.

Також розглянемо особливості класифікації доходів державного бюджету.

Законодавством України запропонована класифікація, яка надає кожному доходу відповідний код, цей код складається з восьмизначного числа. Кожна з

цифр розкриває групу, підгрупу, розділ, тип надходження та вид бюджету до якого він надходить. Вищезгадана класифікація затверджується наказом Міністерства фінансів України «Про бюджетну класифікацію» та забезпечує аналітичний облік надходжень до державного та місцевих бюджетів.

На рисунку 1.1 представлена чинна класифікація доходів бюджету за восьмизначним кодом [6]

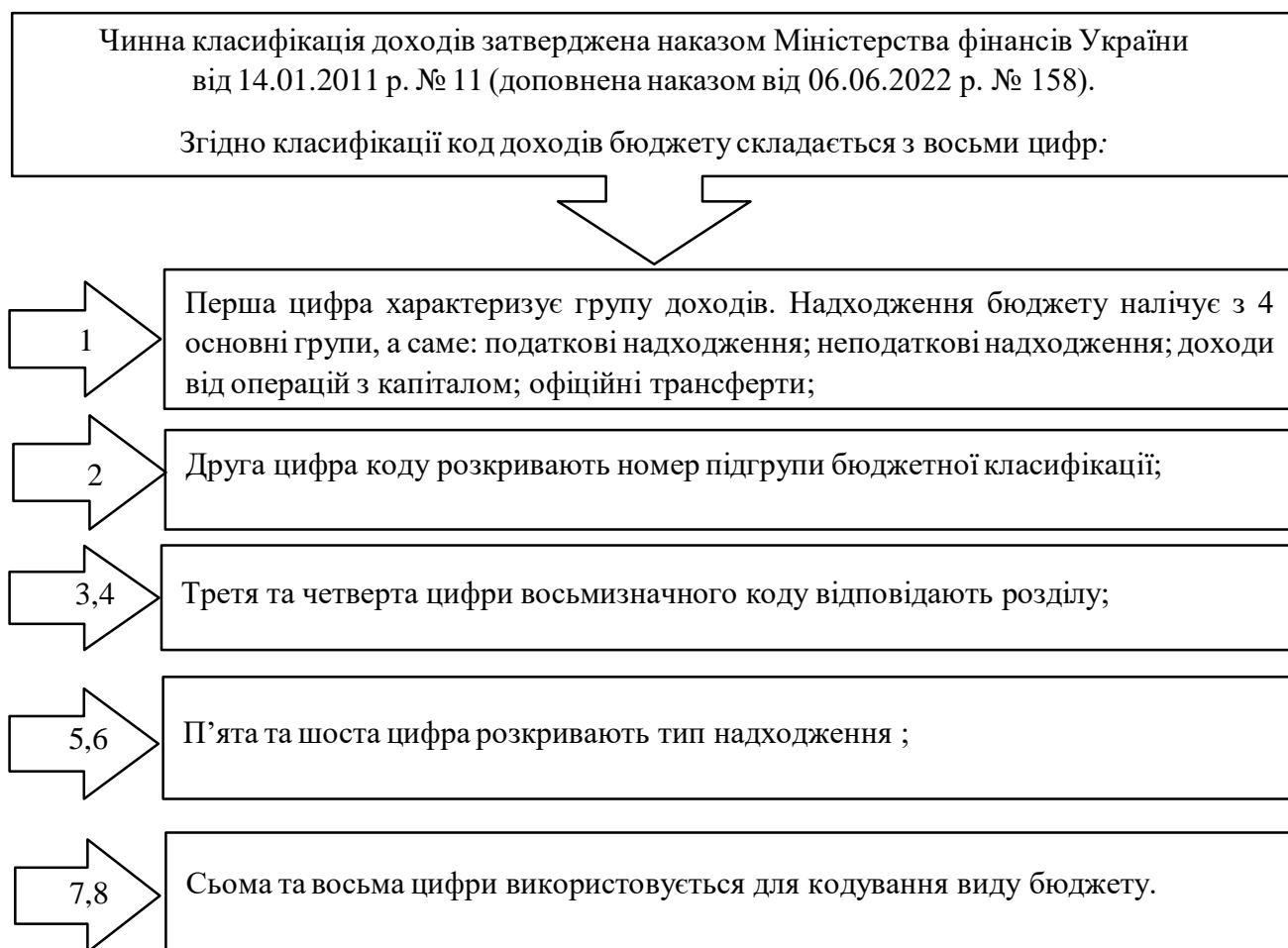

Рис. 1.1. Функціональна класифікація доходів бюджету.

Джерело: складено автором на основі [4]

У статті 9 Бюджетного кодексу України, затвердженого Верховною Радою України, запропонований інший вид класифікації доходів державного бюджету, який передбачає чотири основні групи (рис. 1.2).

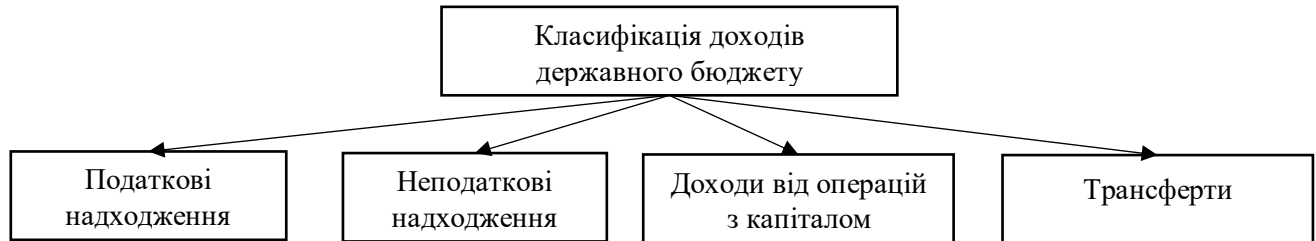

Рис. 1.2. Класифікація доходів державного бюджету

Джерело: складено автором на основі [6]

Як бачимо, доходи поділяються на чотири категорії:

- податковий дохід;
- неподатковий дохід,
- інший дохід;
- дохід від капітальних операцій або трансфертів.

Важливим джерелом забезпечення доходів державного бюджету України є податкові надходження. Логічно, до податкових надходжень входять державні податки та місцеві податки, які визначаються та стягуються відповідно до чинного законодавства України [6].

Неподаткові включають надходження від власності та підприємницької діяльності, адміністративні збори, платежі, від діяльності, що не переслідує отримання прибутку, а крім того – власні прибутки бюджетних організацій та інші [6].

Від операцій з капіталом включають три групи, які акумулюються неподатковим методом. Ці три групи – це кошти від продажу основного капіталу (скарбів, майна, безхазяйного майна, знахідок, продажу з Державного фонду

дорогоцінних металів чи каміння); від реалізації державних запасів товарів, а також від продажу землі і нематеріальних активів [19, с.24-25].

Трансферти – ще один важливий елемент доходів державного бюджету, що представляють собою кошти від інших органів влади, органів місцевого самоврядування, інших держав, організацій на умовах безоплатності та безповоротності [6].

Цікаво, що крім офіційної класифікації у наукових кругах використовується й інша. Наприклад, доходи діляться залежно від фонду, в який вони зараховуються – загальний та спеціальний фонд (відрізняється тим, що такі доходи мають чітке цільове спрямування, на відміну від доходів загального фонду) [4, с. 63].

Дем'янишин В.Г., Кириленко О.П. та Лободіна З.М. поділяють доходи залежно від джерела отримання – зовнішнє або внутрішнє. Щодо внутрішнього, це податки, трансферти з бюджетів, надходження від приватизації державного майна та інше. Зовнішні доходи – це трансферти від інших країн та міжнародних організацій та інші доходи [5, с. 81].

Окрім того, можна класифікувати за повнотою, з якою вони включені в бюджет. При використанні цієї ознаки доходи поділяються на постійні (повністю включені до бюджету) та регульовані доходи (частка зібраних доходів, яка включається до державного бюджету, зазвичай визначається законом у відсотках) [3, с. 121].

Таким чином, можна зробити висновок що, формування доходів бюджету України є невід'ємною складовою фінансової системи. Вони не лише забезпечують існуючі функції країни, а й створюють умови для сталого соціально-економічного розвитку, зміцнення державних інститутів та підвищення якості життя людей. Ефективне управління ними є запорукою успішного розвитку країни та її інтеграції у світовий економічний простір.

Класифікація доходів бюджету має різні ознаки. Ключовою серед них є бюджетна, яка розділяє податкові доходи, неподаткові доходи, капітальні операційні доходи та трансфертні доходи. Крім того, доходи можна поділити за способом залучення (зовнішні та внутрішні), частотою виникнення (регулярні та нерегулярні), повнотою зарахування (фіксовані та регульовані) тощо. Вивчення особливостей групування доходів у даному дослідженні необхідно, перш за все, для проведення якісного та повного аналізу, який буде розкрито у Розділі 2 даної роботи.

1.2. Законодавче регулювання доходів державного бюджету України та їх роль

Основними нормативними актами, які регулюють питання бюджету України є Бюджетний та Податковий кодекси. У них визначені основні принципи та механізми формування надходжень до бюджету країни [6; 24].

ЗКУ визначає загальні принципи формування та використання доходів державного бюджету, а також встановлює порядок їхнього збору, розподілу та використання. Він містить норми, що стосуються податків, зборів, інших платежів, а також визначає порядок їхнього спрямування на фінансування різних сфер державної діяльності, таких як освіта, охорона здоров'я, соціальний захист тощо [6]. Так як у попередньому розділі ми аналізували поняття та класифікацію, що були відображені у ЗКУ, тут варто сконцентрувати більшу увагу тому, що він відносить до доходів державного бюджету.

Відповідно до статті 29 до складу включаються всі доходи, що не закріплені за місцевими бюджетами, а саме [6]:

- 25% податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) з відповідних територій України (вони визначені в кодексі) та 60% з ПДФО у м. Київ;
- 90% податку на прибуток підприємств (ППр);

- 37% рентної плати за користування лісовими ресурсами, а саме – деревини, заготовленої у порядку рубок головного користування;
- 45% рентної плати за спеціальне використання води;
- 70% рентної плати за користування надрами для видобування корисних копалин державного значення;
- 95% рентної плати за користування надрами з метою добування нафти та природного газу;
- вся сума податку на додану вартість (ПДВ);
- вся сума акцизного податку на вироблені в Україні підакцизні товари, ввезені на митну територію підакцизні товари№
- ввізне та вивізне мито, особливі мита, сезонне мито – також вся сума;
- вся рентна плата за використання радіочастот України;
- 45% екологічного податку;
- вся сума єдиного податку, якщо платник – не резидент;
- плата за розміщення тимчасово вільних коштів бюджету;
- кошти від санкцій, штрафів, пені;
- плата за надання адміністративних послуг;
- плата за ліцензії на певні види діяльності;
- плата за видачу дозволів;
- відрахування від суми коштів, витрачених на рекламу тютюнових, алкогольних виробів на території України;
- плата за використання кредиту, наданого з коштів держбюджету;
- кошти від продажу дорогоцінних металів та каміння;
- кошти, що отримані від секретаріату ЄС, ОБСЄ, НАТО, ООН чи інших організацій за участь України в операцій з підтримки миру та безпеки;
- гранти на державну підтримку;
- кошти, передані з місцевих бюджетів та інше.

Перераховане – це лише незначна частина доходів, що насправді формують Державний бюджет України. Але основна частка припадає саме на податки, що буде доведено у наступному розділі даного дослідження.

Податковий кодекс України (далі – ПКУ), з свого боку, містить детальніші визначення податків, зборів, акцизів, податкових пільг та інших фінансових обов'язків, що сплачуються до бюджету. Цей документ визначає правила їхнього обчислення, сплати та контролю за виконанням податкових зобов'язань. Також він встановлює права та обов'язки платників податків, а також органів, що здійснюють податкове адміністрування [24].

У ПКУ докладно описані особливості встановленні та справляння ключового наповнювача державного бюджету – податків та зборів, а саме [24]:

- перелік податків і зборів, які є джерелами доходів державного бюджету;
- чинні ставки податків і зборів: він встановлює ставки оподаткування для різних категорій платників, а також особливі умови оподаткування для різних видів діяльності.
- податкові пільги та звільнення, що можуть бути надані платникам податків у певних умовах;
- правила нарахування, обчислення, сплати податків та зборів, включаючи порядок подання звітності та строк сплати податкових платежів;
- контроль за дотриманням податкового законодавства та адміністрування податків з боку податкових органів;
- порядок проведення перевірок контролюючими органами, а також – вирішення спорів, включаючи порядок подання апеляцій та судове оскарження податкових рішень тощо.

Важливим нормативно-правовим джерелом також є Закон про Державний бюджет України, що приймається щороку та містить повну інформацію про прогнозовані обсяги доходів [30].

Також до документів, які встановлюють законодавче регулювання доходів державного бюджету належать нормативно-правові акти Кабміну України, органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, що прийняті на підставі та для виконання Бюджетного та Податкового кодексів тощо [19, с. 41]. Також, до законодавчого регулювання включаються документи, що створені та оприлюднені Державними податковою та митною службами, Бюро економічної безпеки, Міністерством фінансів України, Казначейством, держадміністраціями, органами місцевого самоврядування тощо [37].

Отже, ПКУ та Закон про Державний бюджет України становлять основу для формування та регулювання доходів державного бюджету, забезпечуючи чіткість та стабільність фінансових процесів у країні. Проте це – не єдині документи, що регулюють дану тему.

Чому є важливим якісне законодавче регулювання доходів державного бюджету України? Тому що ці доходи є вкрай важливими для бюджету, зокрема у забезпеченні соціально-економічного розвитку країни як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях [12, с. 99]. Крім уже названого раніше, доходи бюджетів також надають фінансову підтримку населенню, забезпечуючи виконання державою своїх соціальних зобов'язань. Ці доходи формують фінансову основу для реалізації численних програм, спрямованих на покращення добробуту громадян, розвиток інфраструктури, підтримку освіти, охорони здоров'я, культури та інших важливих суспільних сфер.

Доходи бюджету є важливим елементом впливу держави на соціально-економічний розвиток суспільства. Вони дозволяють уряду здійснювати активну фінансову політику, спрямовану на стимулювання економічного зростання, зменшення рівня безробіття, забезпечення соціального захисту найбільш вразливих верств населення. Саме тому доходи бюджету виступають переконливим фактором, який визначає фінансову базу діяльності держави. Ця

фінансова база є основою для стабільного функціонування державних інституцій та реалізації політики, спрямованої на підвищення рівня життя громадян [9, с. 181].

Доходи державного бюджету також є інструментом для вирішення регіональних диспропорцій. За допомогою бюджетного перерозподілу держава має можливість підтримувати менш розвинені регіони, забезпечуючи їм фінансові ресурси для реалізації інфраструктурних проектів, розвитку соціальної сфери та стимулювання місцевої економіки. Це сприяє збалансованому розвитку країни, зменшенню економічної нерівності між регіонами та підвищенню загального рівня життя населення.

Тобто, доходи державного бюджету забезпечують виконання міжнародних зобов'язань України, включаючи фінансування участі в міжнародних організаціях, погашення та обслуговування зовнішнього боргу, а також реалізацію проектів міжнародної технічної допомоги. Це зміцнює позиції країни на міжнародній арені, сприяє розвитку міжнародного співробітництва та інтеграції України у світову економіку.

Отже, узагальнимо досліджену інформацію щодо теоретичних аспектів доходів державного бюджету України. Це фінансове забезпечення діяльності держави та виконання нею функцій. Доходи виконують різноманітні ролі – від власне уже названого забезпечення діяльності держави, до забезпечення виконання міжнародних зобов'язань, урегулювання регіональних диспропорцій, стимулювання соціально-економічного розвитку та інше.

Також було проаналізовано законодавчу базу існування джерел доходів державного бюджету та виявлено, що основні особливості встановлюють Бюджетний кодекс України, Податковий кодекс України, Закон Про Державний бюджет, різноманітні акти, прийняті контролюючими органами – Кабінетом Міністрів України, Міністерством фінансів України, Казначейством, Державною податковою службою, Державною митною службою, органами місцевого

самоврядування та іншими органами. Все це – законодавча основа формування доходів держбюджету.

РОЗДІЛ 2. ФАКТИЧНИЙ СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ

2.1. Оцінка та аналіз податкових надходжень як важливої частини державного бюджету України

В умовах уповільнення економічного зростання та падіння валового внутрішнього продукту питання бюджетної сфери є особливо важливими. Основним двигуном забезпечення фінансово-економічної стабільності є державний бюджет України. Тому фінансова безпека та грошово-кредитна політика під час економічних криз є основними чинниками подолання її та зниження соціальної напруги.

Активна інтеграція України у світову економіку та глобалізація міжнародної економіки зробили економіку країни більш вразливою до світових економічних криз. Це один із яскравих із яскравих моментів 2020 – 2021 рр. Це був COVID-19 [42]. З 2022 року і по теперішній час відбувається широкомасштабне військове вторгнення Російської Федерації, яке спричинило безпрецедентні заворушення, тимчасову окупацію окремих територій, фізичне знищення виробничих потужностей та інфраструктури, міграції, вимушене переміщення значної частини українців до інших країн світу. Реальні доходи населення як наслідок значно знизилися, а рівень безробіття зріс. [16] Особливо в надзвичайних ситуаціях важливо вирішити отримати прибуток у межах бюджету.

Доходи, які надходять до державного бюджету, становлять його головну складову. Аналіз джерел формування доходів Державного бюджету України має важливе значення, оскільки правильне та ефективне використання надходжень до бюджету сприяє досягненню певного рівня економічного зростання, забезпечує соціально-економічну стабільність та підвищує життєвий рівень

населення [4, с.170]. Це все уже було сказано у попередньому розділі як обґрунтування важливості оцінки доходів бюджету, тому перейдемо до безпосереднього проведення такої оцінки.

Першочергово необхідно оцінити абсолютні значення та динаміку зміни загальних обсягів доходів Державного бюджету України. Фактичну інформацію про формування доходів за обраний нами період 2020-2023 рр. можна знайти на сайті Міністерства фінансів України.

Як бачимо, у довоєнний період 2020-2021 рр. доходи зростали не такими значними темпами, як це відбувалось у 2022-2023 рр. Відтак:

- доходи у 2020 р. становили 1 076 млрд. грн, у 2021 р. – 1 297 млрд. грн, що на 21% вище попереднього року;
- у 2022 р. доходи вирости на 38% – до 1 788 млрд. грн через закриття термінової потреби у фінансуванні оборони України за рахунок, зокрема, допомоги міжнародних партнерів;
- у 2023 р. темп зростання прискорився – ріст становив 49% – до 2 672 млрд. грн.

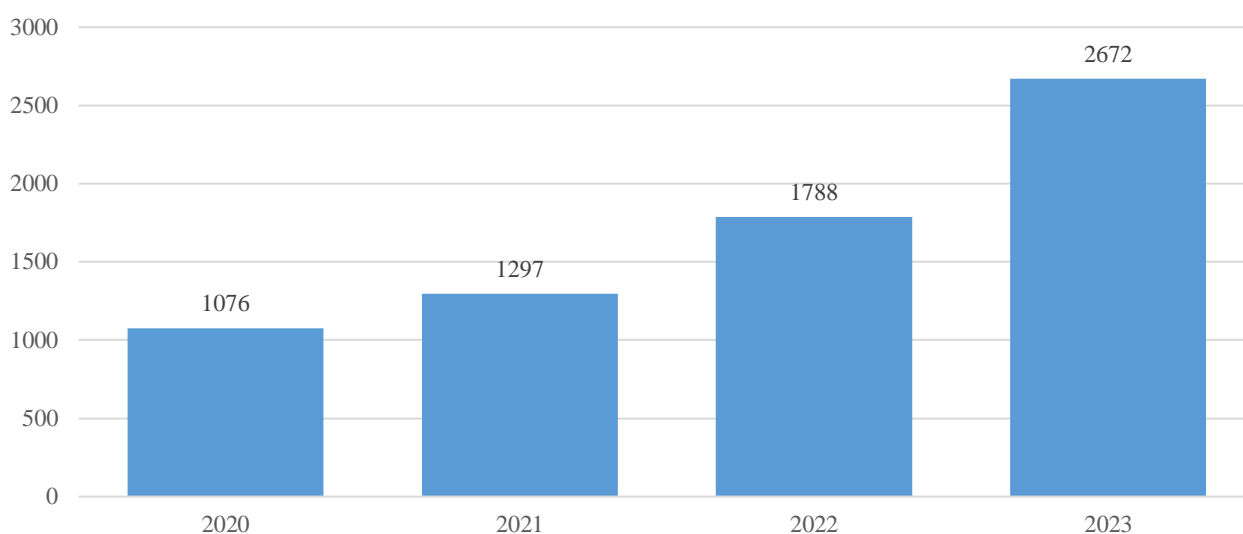

Рис. 2.1. Загальні доходи Державного бюджету України, 2020-2023 рр., млрд. грн

Джерело: складено автором на основі [26-29; додатки Б-В]

Наведені дані свідчать про зростання надходжень до бюджету, демонструючи стабільність та адаптивність української економіки навіть у важкі часи. Це зростання може бути пов'язане з підвищенням ефективності податкової системи, змінами в економічній політиці та активною міжнародною підтримкою з боку партнерів (національних урядів та міжнародних організацій). Ця тенденція підкреслює здатність країни мобілізувати ресурси для підтримки економічної стабільності та фінансування необхідних витрат під час криз. Це також демонструє стійкість національної економіки та здатність уряду адаптуватися до нових викликів, забезпечуючи при цьому функціонування ключових державних інституцій.

Також у звітах Міністерства фінансів України про виконання бюджету України можна зустріти інформацію про перевиконання або недовиконання першочергово затвердженого Бюджету України (тобто порівняння прогнозного і фактичного значень. Відтак доступна наступна інформація [26-29; додатки Б-В]:

- у 2022 р. доходи державного бюджету становили 115,1 відсотка річного показника, затвердженого Верховною Радою України, зі змінами. Перевиконання річного затвердженого показника становило 234,7 млрд гривень.
- а вже у 2023 р. доходи державного бюджету у 2023 році становили 188,7 відсотка річного показника, затвердженого Верховною Радою України (зі змінами). Перевиконання річного затвердженого показника становило 1 256 млрд грн передусім унаслідок надходження грантів від міжнародних партнерів і власних надходжень бюджетних установ.

Після проведеного аналізу доходів Державного бюджету України загалом варто звернути увагу також на окремі їх складові. У даному пункті дослідження наша увага сконцентрована на податкових надходженнях. Значна частина країн базують свою економіку на податках. А є країни, де розмір податку значно перевищує рівень України.

В Україні податки складають значну частину державного бюджету. Це дає змогу виділяти кошти на такі речі, як охорона здоров'я, освіта та розвиток інфраструктури. і оборонна промисловість. На світовій арені податкові надходження також важливі. Це тому, що це дозволяє уряду інвестувати в розвиток інфраструктури. Підтримувати соціальні проекти та сприяти економічному зростанню та стабільності під час економічної кризи. Крім того, податкові надходження сприяють соціальній рівності через розподіл доходу.

Тому, враховуючи все вищесказане, ми проведемо наступний аналіз. У таблиці 2.1 представлено три важливі податкові статистичні дані. Податок на доходи фізичних осіб (ПДФО), податок на додану вартість (ПДВ) і корпоративний податок є найважливішими податками. яка є основою податкової системи країни в науковій літературі часто включають поняття. Ці податки відіграють важливу роль у наповненні державного бюджету та забезпеченні фінансової стабільності держави.

Таблиця 2.1.

Динаміка трьох ключових податків (ПДФО, ППр та ПДВ) у 2020-2023 рр.,
млрд. грн

Показник	Періоди, млрд. грн				Відносна зміна			
	2020	2021	2022	2023	2021 - 2020	2022 - 2021	2023 - 2023	2023 - 2020
Податки та збори на доходи ФО	117,3	137,6	148,4	206,9	17%	8%	39%	76%
Податок на прибуток підприємств	108,7	147,8	117	143,8	36%	-21%	23%	32%
Податок на додану вартість	400,6	536,5	467	580,8	34%	-13%	24%	45%

Джерело: складено автором на основі [26-29; додатки Б-В]

За період 2020-2023 років досліджувані податки значно зросли, причому податок на прибуток зростав найшвидше в абсолютному вираженні. Це може свідчити про зростання доходів населення (адже заробітна плата та інші доходи громадян є базою оподаткування прибутковим податком, тому підвищення мінімальної та середньої заробітної плати безпосередньо впливає на зростання доходів фізичних осіб «робить секрет»). . податку, що надходить до бюджету).

Найнижчу динаміку серед трьох досліджуваних демонструє збір податків від компаній. Водночас підвищення податку на прибуток свідчить про раціоналізацію податкового адміністрування, зменшення ухилення від сплати податків, підвищення прибутковості підприємств тощо.

Доцільно також статистично показати, чому ці три податки називають бюджетними. Відповідна інформація показана на рисунку 2.2.

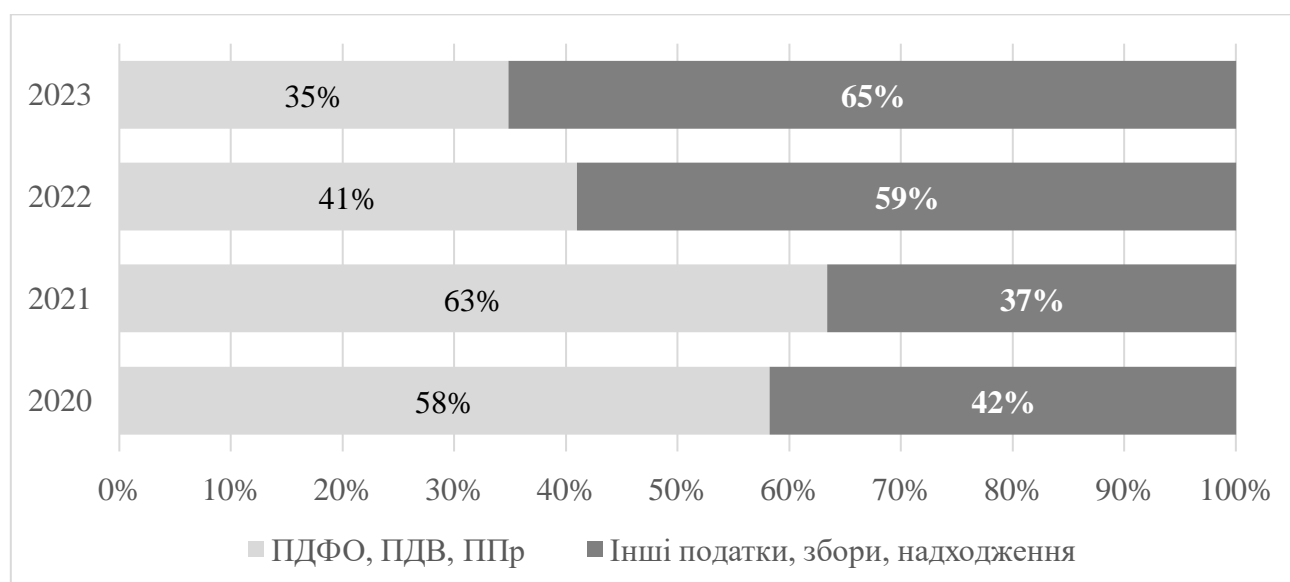

Рис. 2.2. Частка ПДФО, ПДВ та податку на прибуток підприємств у загальних доходах державного бюджету України, %

Джерело: складено автором на основі [26-29; додатки Б-В]

Як бачимо, у 2020-2021 рр. більшу половину доходів формували саме три розглянутих податки. При цьому у 2022-2023 рр. ситуація кардинально змінилась, і наразі ПДВ, ПДФО та податок на прибуток підприємств формують

лише третину доходів Державного бюджету інформацію. Щоб зрозуміти, які статті формують більшу частину, проаналізуємо й інші джерела доходів. У наступному розділі розглянемо інші дохідні статті, що забезпечують формування державного бюджету України.

Таблиця 2.2.

Динаміка інших податків (відмінних від ПДФО, ППІр та ПДВ)
у 2020-2023 рр., млрд. грн

Показник	Періоди				Відносна зміна			
	2020	2021	2022	2023	2021 - 2020	2022 - 2021	2023 - 2023	2023 - 2020
Рентна плата за користування надрами державного значення	47,1	75,6	81	56,1	60,5%	7,1%	-30,7%	19,1%
Акциз з вироблених в Україні підакцизних товарів	80,4	82,9	60,7	92,6	3,1%	-26,8%	52,6%	15,2%
Акциз з ввезених на митну територію підакцизних товарів	57,8	79,6	41,7	74,8	37,7%	-47,6%	79,4%	29,4%
Мито	30,2	36,9	23,3	39,6	22,2%	-36,9%	70,0%	31,1%
% у всіх доходах	20%	21%	12%	10%	-	-	-	-

Джерело: складено автором на основі [26-29; додатки Б-В]

Таким чином, з інформації сформованої таблиці, протягом 2020-2023 років усі податки підвищуються, що є позитивним елементом існуючої бюджетної політики. Але у 2022 році більшість спадає через вплив війни та шоковий стан ринку. Перелічені податки (рентна плата за землю, акцизний збір та імпордне мито) разом складають 1/5 надходжень у 2020-2021 роках і лише 10-12% у 2022-2023 роках.

Тож підіб'ємо підсумки цього дослідження. Проаналізовано податкові надходження до державного бюджету України як одну з найважливіших частин бюджету. Загалом надходження активно збільшувалися, особливо у 2022-2023 роках через значну потребу в них для фінансування оборонних функцій. Основу податкових надходжень складають три податки – ПДВ, податок на доходи фізичних осіб і податок на прибуток підприємств. Усі вони зростають в об'ємі через зростання доходів громадян, компаній, здатність компаній і держави вийти зі стану шоку внаслідок повномасштабного наступу на територію України.

2.2. Доходи державного бюджету України, відмінні від податкових надходжень

Аналіз та оцінка обсягів доходів державного бюджету України в період з 2020 по 2023 рік є важливою складовою розгляду сучасної економічної ситуації країни, особливо в умовах військового стану, коли бюджетна політика значно змінилась. Особлива увага приділяється не лише загальним обсягам доходів, а й їх структурному розподілу. Так як у попередньому пункті ми приділили увагу податкових надходженням, далі проаналізуємо обсяги неподаткових надходжень, трансфертів та доходів від операцій з капіталом. Аналіз цих складових дасть можливість оцінити ефективність фінансової політики, визначити динаміку їх змін у зв'язку з економічними подіями, а також зрозуміти, які фактори впливали на зміни в структурі доходів державного бюджету протягом вказаного періоду.

Розпочнемо аналіз з оцінки абсолютних значень та динаміки неподаткових надходжень, що вміщені у табл. 2.3.

Таблиця 2.3.

Динаміка неподаткових надходжень за видами у 2020-2023 рр., млрд. грн

Показник	Період				Відносна зміна			
	2020	2021	2022	2023	2021 - 2020	2022 - 2021	2023 - 2023	2023 - 2020
Частина чистого прибутку держаних або комунальних унітарних підприємств та їх об'єднань, яка зараховується до відповідного бюджету та дивідендів, нарахованих на акції господарських товариств, до статутного капіталу яких входять державні або комунальна власність	70,7	28,5	46,9	35,1	-60%	65%	-25%	-50%
Кошти, що перераховуються Національним банком України відповідно до Закону України «Про Національний банк України»	42,7	24,4	18,8	71,9	-43%	-23%	282%	68%
Власні надходження бюджетних установ	69	88,4	235,2	812,4	28%	166%	245%	1077%

Джерело: складено автором на основі [26-29; додатки Б-В]

Відповідно до Бюджетного кодексу України (ст. 13) «власні надходження бюджетних установ поділяються на дві групи: доходи від плати за послуги, що надаються бюджетними установами відповідно до законодавства, та інші джерела власних надходжень бюджетних установ» [6].

До власних доходів бюджетних установ належать різні надходження, які не є трансфертами з місцевих та державного бюджетів. Це, наприклад, оренда майна, яке перебуває на балансі таких установ; продаж, оплата освітніх, медичних, спортивних чи інших видів послуг; кошти від сплати штрафів, відшкодування збитків та інші види доходів.

Перша група складається з чотирьох підгруп, а друга має три підгрупи

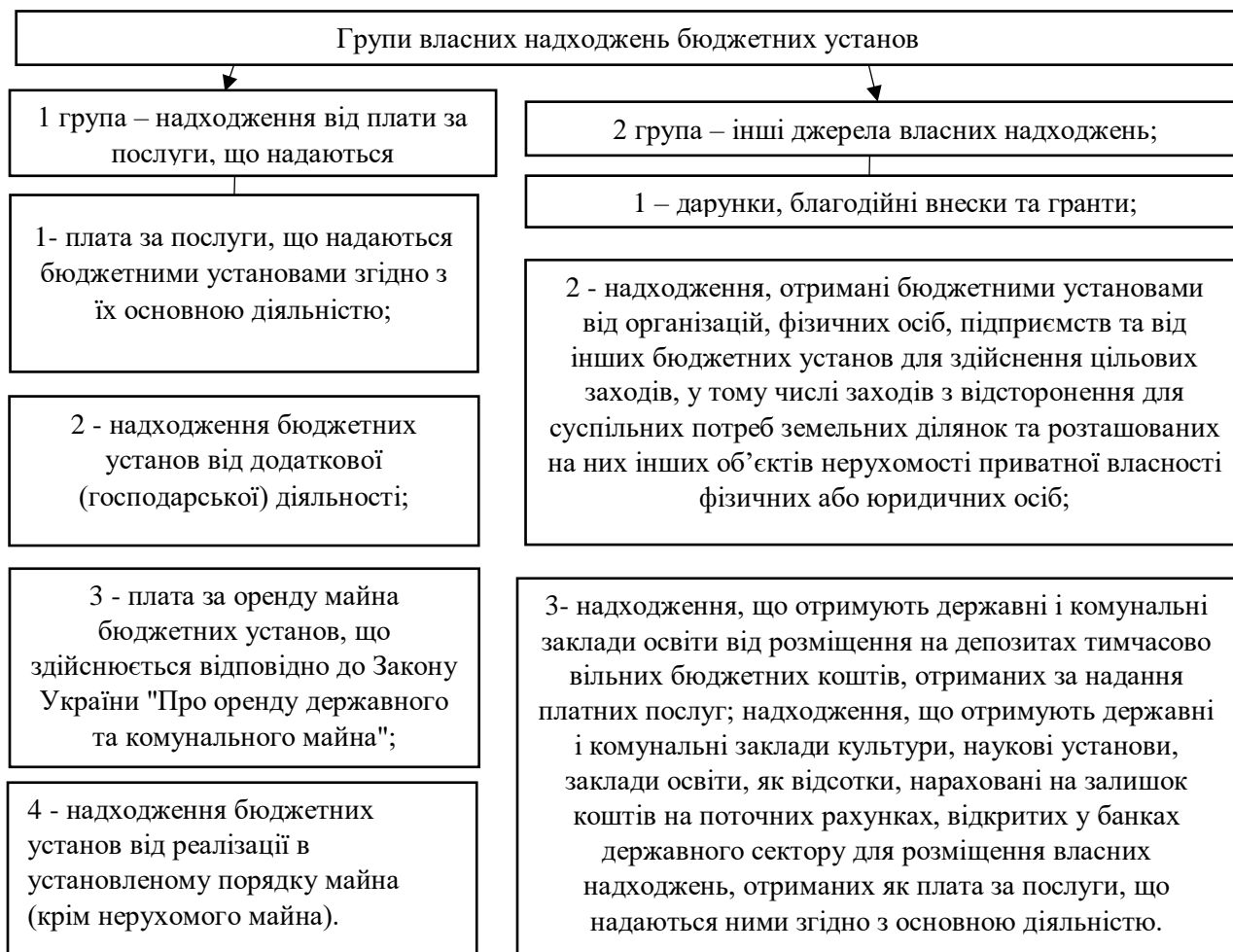

Рис. 2.3. Структура власних надходжень бюджетних установ.

Джерело: побудовано автором на основі: [6]

Відповідно до інформації у таблиці 2.3. неподаткові надходження зростають переважно за рахунок зростання власних надходжень від бюджетних установ та організацій. Саме за цією статтею можемо побачити зростання на 1077% протягом 2020-2023 років.

Фактична частка чистого прибутку уряду чи комунального підприємства, а також дивіденди впали на 50% за чотири роки. Що стосується коштів, переданих

з НБУ до бюджету, то їх обсяг зріс до 68%, але у 2021-2022 роках відбулося суттєве зменшення.

Тож у 2023 році ситуація значно змінилася. Якщо до того часу неподаткові надходження становили лише 11-17% усіх надходжень, то у 2023 році - 1/3 надходжень. Це сталося завдяки значному збільшенню власних надходжень від бюджетних установ та організацій.

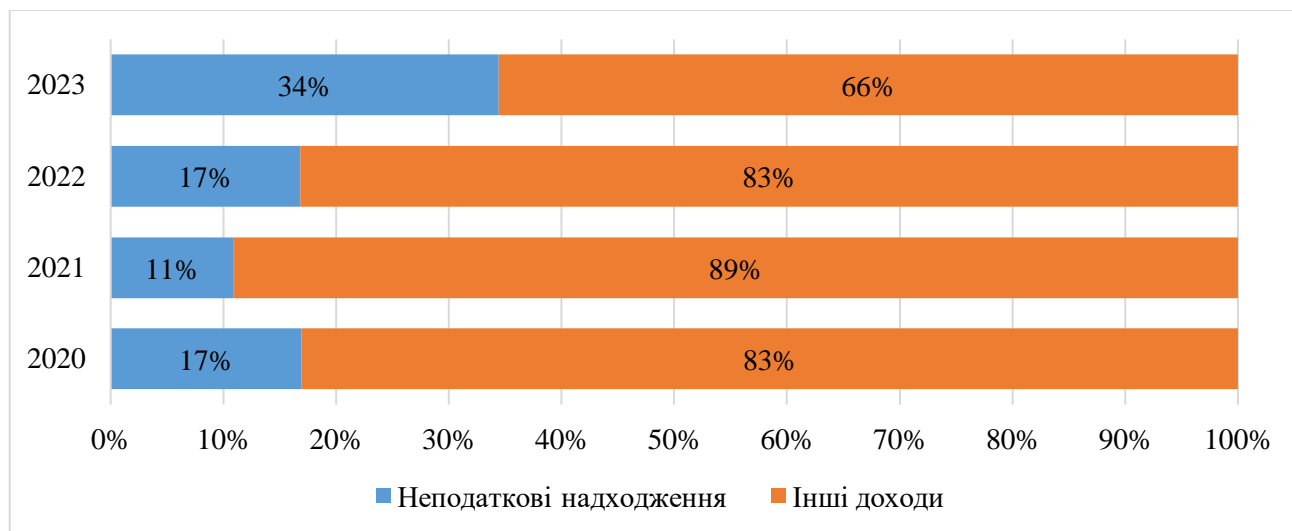

Рис. 2.3. Частка неподаткових надходжень у загальних доходах державного бюджету України, %

Джерело: складено автором на основі [26-29; додатки Б-В]

Значну частину доходів бюджету формують неподаткові надходження, які, на відміну від податкових, не є обов'язковими і не мають фіскального характеру, але все ж відіграють важливу роль у фінансуванні державних програм і проєктів. Ці надходження частково зараховуються до бюджетів на різних рівнях управління, залежно від того, якими державними органами вони збираються. Однак, проблема полягає у тому, що прогнозування обсягів цих неподаткових доходів виявляється вкрай складним завданням, оскільки вони не підпорядковані таким жорстким правилам, як податкові надходження. Таким чином, їх вклад у бюджет може змінюватися залежно від різних факторів у різні бюджетні періоди [22, с. 240]. Саме це ми бачимо на рисунку вище.

У період 2022-2023 рр. Україна активно зверталась за допомогою до міжнародних інституцій, отримуючи при цьому відповідні іноземні трансферти.

У 2022 р. Україна отримала офіційні трансферти від Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ на загальну суму в 481 млрд. грн. У 2023 р. ця сума зменшилась до 433 млрд. грн, адже зараз міжнародні інституції намагаються безпечніше відноситись до вкладено грошей.

Отже, як проміжний висновок – у період з 2022 по 2023 роки Україна активно зверталась за допомогою до міжнародних інституцій, отримуючи значні іноземні трансферти, які також стали важливим джерелом доходів для державного бюджету.

Ми проаналізували податкові і неподаткові надходження, а також іноземні трансферти. Видно чітку ситуацію, коли обсяги доходів значно зростають через потребу забезпечувати оборонну та інші види діяльності держави.

Наразі на виконання дохідної частини державного бюджету України впливає значна кількість негативних факторів, серед яких найбільш значущими є:

- знищення нафтопереробних підприємств, металургійних комбінатів, інфраструктурних та енергетичних об'єктів, об'єктів критичної інфраструктури;
- проблеми у логістиці (особливо через блокування митних пунктів пропуску на кордоні з Польщею, Угорщиною, постійні протести фермерів щодо української Агро продукції) та обмеження експорту;
- тимчасове звільнення від оподаткування податком на додану вартість операцій з імпорту на митну територію України природного газу;
- значний зріст імпорту продукції оборонного призначення, яка звільнена від оподаткування при ввезенні на митну територію України;

- зупинка усіх зовнішньо-економічних операцій через ділянки українсько-російського та українсько-білоруського кордонів, в тому числі транзитних, повної зупинки авіаперевезень та блокування роботи морських портів, що у 2022 р. значно позначилось на експорті та імпорті продукції
- суттєве падіння економіки та ділової активності платників податків;
- масштабна міграція населення як внутрішня, так і за межі України;
- відновлення рівня оподаткування палива акцизним податком та податком на додану вартість, повернення фізичних осіб – підприємців та юридичних осіб зі спрощеної системи оподаткування з оплатою єдиного податку за ставкою 2 відсотки на загальну систему оподаткування;
- зниження світових цін на вуглеводні, особливо природний газ, вплинуло на обсяги надходжень рентної плати до бюджету за видобування природного газу, нафти та газового конденсату;
- зростання попиту та обсягів виробництва сигарет, незважаючи на підвищення специфічних ставок на 20 відсотків та мінімального акцизного податкового зобов'язання з тютюнових виробів з 01 січня 2023 року;
- перерахування міжнародними партнерами допомоги (грантів) до державного бюджету на безповоротній та безоплатній основі;
- збільшення грошового забезпечення військовослужбовців та інше.

Отже, проведені дослідження показують, що більшу частину доходів державного бюджету України складають податкові надходження. Але в довоєнний період спостерігалось відсутність постійної тенденції в динаміці податкових надходжень. Так, у 2021 році Україна досягла дуже хороших показників, але наступного року все змінилося. Така тенденція зумовлена інфляційним чинником, а також скороченням економічної діяльності господарських одиниць в Україні. При цьому значний матеріальний вплив мають політико-правові, демографічні, соціально-культурні чинники та економічний цикл. За останні чотири роки найбільше зріс податок на додану вартість

вітчизняних товарів та рентна плата і плата за користування природними ресурсами.

Серед неподаткових надходжень у 2020-2023 роках переважали доходи від нерухомості та підприємницької діяльності, але з 2021 року ця тенденція змінилася, і в останні два роки основну питому вагу займають власні доходи бюджетних установ. Такі зміни зумовлені стрімким зростанням власних надходжень бюджетних установ до спеціального фонду державного бюджету. Значну частину цих доходів можуть становити пожертви на підтримку країни.

РОЗДІЛ 3. ОПТИМІЗАЦІЯ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ

3.1. Особливості бюджетної політики України в умовах військового стану

Формування доходів державного бюджету в умовах війни є критично важливим завданням бюджетної політики України, яке потребує нових підходів та інструментів. Склад і форми мобілізації бюджетних доходів залежать від системи господарювання та економічних завдань, що вирішуються суспільством у певний період. Наприклад, під час економічних криз уряд може змінювати податкову політику, вводити нові види податків або зборів, а також збільшувати обсяг запозичень для забезпечення необхідного рівня бюджетних доходів. В періоди економічного зростання, навпаки, держава може зосередитися на зменшенні податкового навантаження, стимулюванні інвестицій та підтримці підприємницької діяльності.

Основним джерелом доходів бюджету України є податкові надходження, отже одним із пріоритетних напрямів зростання дохідної частини є удосконалення податкової системи.

Останніми роками податкова система України займає одне з найгірших місць у світових економічних рейтингах, наприклад, у 2023 році вона займала 77 місце серед 80 країн.

Повномасштабне російське вторгнення в Україну стало руйнівним чинником для бюджетної політики та формування доходів державного і місцевих бюджетів. Одним із найбільш деструктивних наслідків війни стала безпрецедентна міграція населення за кордон.

Фактично Україну залишила значна частина працездатного населення, молоді, що зменшило можливості для економіки та зменшило активність сплати податків. Багато досліджень підтверджують, що українські біженці вкрай швидко

адаптувались в країнах ЄС і стимулюють європейські економіки, наповнюючи їх бюджети податками та зборами [23].

Інші наслідки війни включають зростання рівня безробіття, порушення економічних взаємовідносин, руйнування інфраструктури та виробничих потужностей, замороження інвестиційних проектів і трансформацію логістичних маршрутів [6, с. 128].

В умовах військового стану, введеного з 24 лютого 2022 року, особливо важливим є вдосконалення системи державних фінансів. Податкова політика змушена адаптуватися до нових умов господарювання. На початковому етапі повномасштабної війни держава запровадила низку фіскальних стимулів для підтримки економіки та споживання. Детальніше про них [6, с. 128]:

- З 1.04.2022 і до завершення дії воєнного стану ФОП першої та другої груп можуть не сплачувати єдиний податок, а також не подавати декларацію платника єдиного податку. Крім того, їм дозволено не сплачувати ЄСВ за себе та мобілізованих до ЗСУ працівників. Ще одне полегшення – введення мораторію на податкові перевірки таких ФОП [24].

- У березні 2022 року ПДВ на пальне скоротили з 20% до 7% для того, щоб підтримати населення у час дефіциту палива на роздрібному ринку, а також для стимулювання бізнесу виходу з тіні. Окрім цього був скасований акциз. Проте у серпні того ж року акцизний податок було повернуто, а ціни на паливо знову зросли, так як даний крок не сприяв цілі – зменшення тіньового ринку пального [25].

- Було надано можливість платникам єдиного податку не сплачувати податок, а також збільшено обсяг річного доходу для платників єдиного податку третьої групи;

- Було надано можливість ФОП третьої групи спланувати 2% єдиного податку замість передбачених 5%. При введенні даного спрощення було задумано, що спеціальний податково-правовий режим буде діяти протягом

всього періоду воєнного стану. Проте у липні 2023 р. таку пільгу було скасовано, а ФОП досліджуваної групи було переведено на довоєнний рівень податку – 5% [26];

- Надано право не сплачувати податок на землю в зонах бойових дій.
- Цікавим кроком стало запровадження з 1 квітня 2022 р. «нульового розмитнення» – пільги для митного ввезення товарів, що передбачали звільнення від ПДВ, акцизу і мита транспортних засобів. Знову ж таки, дана дія була націлена на спрощення процедури ввезення транспортних засобів для потреб армії, але нею скористалась значна частина приватних осіб для власних потреб, тому дану норму також було скасовано.

Коли економісти та експерти підраховали, наскільки ефективним є «нульове розмитнення» для держави, вони оцінили це рішення як помилкове. Адже така пільга коштувала і так дефіцитному у військовий час державному бюджету 350 млн грн лише в перші дні. А відповідно до розрахунків податкового комітету Верховної Ради, після нарощування обсягів використання «нульового розмитнення» Україна і її бюджет щодня втрачали б близько 100 млн грн. Тому від даної пільги відмовились та повернули повне оподаткування [27].

Усі раніше перераховані заходи уряду мали на меті підтримати бізнес та населення, але не сприяли наповненню доходів державного бюджету за рахунок основної групи доходів – податкових надходжень. Тому коли безпекова ситуація та фронт були більш менш стабілізовані, уряд скасував більшість введених оновлень, щоб повернути ключові способи наповнення державного бюджету.

Певні введені спрощення не спрацювали таким чином як було поставлено за мету (як приклад, зменшення акцизу для виведення паливного ринку з тіні), але більша частина заходів зі своєю роллю впорались – дозволили підтримати бізнес та населення.

3.2. Шляхи оптимізації формування доходів державного бюджету України

Сучасні наукові дослідження та публікації експертів у ЗМІ свідчать, що військові конфлікти не сприяють збільшенню фіскальної спроможності держави в країнах, що розвиваються. Незважаючи на значний негативний вплив військових дій на економічну активність та податкову базу, надзвичайно важливо впроваджувати ефективні засади оподаткування, які б сприяли післявоєнному відновленню України, підвищенню її економічного потенціалу, а також покращенню ефективності формування та виконання дохідної частини бюджетів усіх рівнів. Оптимізація доходів бюджету в умовах військового стану має вирішальне значення для підтримання стабільності держави та забезпечення її здатності фінансувати оборону, мобілізацію та інші критично важливі функції.

Чугунов І. Вважає, що у процесі формування дохідної частини державного і місцевих бюджетів необхідно підвищувати прозорість бюджетної системи, розробляти та впроваджувати нові ефективні заходи для підвищення фіскальної стійкості на всіх рівнях. Це включає підвищення регулюючої функції оподаткування при збереженні фіскальної ефективності на рівні, достатньому для підтримання належного виконання бюджету протягом тривалого періоду часу. Оптимізація доходів у військовий час є критично важливою для забезпечення фінансової стабільності, економічного відновлення та розвитку держави після завершення конфлікту [6, с. 129].

Оптимізація формування доходів державного бюджету України в умовах військового стану є критично важливою для забезпечення належного фінансування армії, оборони та мобілізаційних потреб. Нижче наведені шляхи, які можуть сприяти досягненню цієї мети. Що важливо, це пропозиції оптимізації формування доходів державного бюджету, які є найбільш очевидними, проте їх запровадження повинно відбуватись з чітким обґрунтуванням і попереднім

дослідженням всіх переваг і недоліків. Адже отримання більших доходів з внутрішнього ринку може дестабілізувати економічну ситуацію ще більше.

Отже, пропоновані шляхи оптимізації формування доходів державного бюджету виглядають наступним чином.

1. Підвищення військового збору, запровадження додаткових військових податків, підвищення ставок бюджетоутворюючих податків.

Введення додаткового військового податку на доходи фізичних осіб та прибуток підприємств для фінансування оборонних потреб є одним із можливих шляхів збільшення податкових надходжень до бюджету. Тут може розглядатись як підвищення вже існуючих ставок податків (наприклад, військового збору), так і запровадження додаткових податків.

Цей захід уже активно розглядається Міністерством фінансів України. Наразі розробляються пропозиції щодо підвищення військового збору (що є цільовим податком та буде зараховуватись повністю на оборону) з 1,5% існуючої ставки до мінімум 5% [28].

Проте цей крок досі вивчається та економічно обґрунтовуються його наслідки, адже підвищення податків може негативно вплинути на можливості бізнесу, а також спричинити зростання інфляції на ринку [28].

Крім підвищення військового збору, розглядається також можливість підвищення основних податків – податку на доходи фізичних осіб та податку на додану вартість мінімум на 6-7% [29].

Щодо запровадження нових податків, то може розглядатись додаткове оподаткування товарів не першої необхідності та товарів розкоші. Проте додавання ще одного податку до уже і так значного переліку податків у ПКУ може бути кроком з негативною реакцією від ринку.

2. Запровадження додаткових невійськових податків

Такий крок необхідний, щоб загалом збільшити доходи бюджету і перерозподілити уже наявні ресурси на потреби армії та оборони. Серед

запропонованих нових податків цікавим є, наприклад, акцизний податок на воду з мінеральними й газованими домішками, з додаванням цукру або інших підсолоджувальних чи ароматичних компонентів; а крім того – розширення переліку підакцизних товарів за рахунок оподаткування акцизним податком рослин роду коноплі [30].

3. Розширення переліку платників окремих податків та зборів.

Це також крок, який уже розглядається чинним урядом. Як приклад, ФОП усіх груп хочуть зобов'язати сплачувати військовий збір (адже зараз вони ним не оподатковуються). На перший період тестування такого кроку можливе збереження ставки військового збору на існуючому рівні в 1,5%. Надалі ж розглядається поступове підвищення ставки [30].

4. Зменшення податкових пільг.

Тимчасове скасування або скорочення податкових пільг для окремих секторів економіки є одним з кроків незначного, але наповнення бюджету. Як відомо, на початку війни були введені додаткові пільги для бізнесу, у тому числі податків, щоб сприяти полегшенню адаптації компаній до військових умов. Деякі з цих пільг були скасовані протягом першого-другого року війни, але частина (наприклад, пільги для 3-ї групи ФОП) залишились діючими. Уряд наразі розглядає можливість скасування тих пільг, що були введені на початку війни і досі діють [31].

5. Посилення контролю за сплатою податків, зокрема підсилення податкової дисципліни через жорсткіші санкції за ухилення від сплати податків та покращення податкового контролю.

Через війну для допомоги ФОП на законодавчому рівні був прийнятий мораторій на проведення податкових перевірок більшості суб'єктів господарювання. Такий мораторій був скасований наприкінці 2023 р., але при цьому залишився діючим для 1 та 2 груп. Так як підприємці наповнюють бюджети за рахунок сплати єдиного податку, повернення перевірок для них для

підвищення податкової дисципліни є важливим кроком у процесі оптимізації формування доходів державного бюджету України [32].

6. Діджиталізація податкової системи шляхом впровадження сучасних ІТ-рішень для автоматизації процесів збору податків, що зменшить можливості для корупції та ухилення. Також, що уже реалізовано, полегшення певних процедур співпраці з податковими органами.

Наприклад, реєстрація підприємства можлива через застосунок «Дія» та включає мінімальну кількість необхідних кроків. Сплата податків – це також вкрай полегшений процес.

Саме завдяки «Дії. Бізнес» українські підприємці мають можливість відкривати бізнес, вести звітність, сплачувати податки та збори, а також вносити необхідні зміни онлайн всього кількома кліками по девайсу. Наприклад, для реєстрації бізнесу на порталі потрібно витратити до 10 хвилин на заповнення заявки, а процес реєстрації займає лише кілька секунд [33].

7. Оптимізація неподаткових доходів шляхом продажу державного майна – через активізацію процесу приватизації державних підприємств та майна, які не є стратегічно важливими для обороноздатності країни.

Також деяку частину державного майна можна здавати в оренду, щоб збільшити доходи від здачі в оренду майна і нерухомості.

8. Залучення міжнародної допомоги – це спосіб оптимізації, який уже активно використовується

Залучення може відбуватись у двох варіантах:

– Активне залучення міжнародної фінансової допомоги у вигляді грантів та кредитів від міжнародних організацій та країн-партнерів.

– Укладення угод з міжнародними інвесторами для фінансування інфраструктурних та оборонних проектів. Як приклад, іноземних інвесторів наразі цікавить відкриття заводів з виготовлення продуктів військового призначення, так як наш ринок має значний попит на цю продукцію.

9. Перерозподіл бюджетних витрат – розробка нових підходів до розподілу бюджетних коштів з акцентом на скорочення неперіоритетних витрат та збільшення фінансування оборонних потреб. Це один з перших кроків, що був проведений під час пошуку ресурсів для додаткового фінансування оборонної сфери у 2022-2023 рр.

10. Прозорість та підзвітність – є значна потреба у забезпеченні максимальної прозорості бюджетних процесів та підзвітності за використання бюджетних коштів. В Україні нерідко розгортаються корупційні скандали саме через нецільову розтрату коштів, що має призначення – для оборонних потреб, закупки військової продукції, амуніції, фінансування збройних сил та ін.

11. Важливим кроком є створення окремих фондів для фінансування по аналогії з дорожнім фондом (цільове призначення якого було – фінансування програми Великого будівництва), фонді для боротьби з COVID-19 та фондом ліквідації наслідків збройної агресії [34]. Прикладами фондів, що уже можуть бути створені та наповнені бюджетними коштами є:

– Військовий фонд, адже вкрай необхідним є створення спеціального військового фонду для акумулювання коштів, призначених для фінансування армії та оборони. Звітування такого фонду має бути прозорим, наявною має бути комунікація з суспільством про завдання такого фонду, його результативність та додаткові потреби.

– Фонд відновлення. Створення фонду для відновлення інфраструктури, зруйнованої внаслідок військових дій, перш за все – за рахунок залучених коштів від міжнародних донорів та партнерів.

12. Співпраця з приватним сектором: Стимулювання участі приватного сектору в фінансуванні оборонних проектів через державні-приватні партнерства.

Першочергово важливо допрацювати законодавчий механізм регулювання такого партнерства, адже у відповідному законодавстві відсутнє необхідно

регулювання партнерства саме у сфері оборони та безпеки. Це стосується доопрацюванням Закону України «Про державно-приватне партнерство» [35].

Як показує практика останніх місяців, приватні особи надзвичайно ефективно залучають кошти на потреби армії та закупівлю сучасної військової техніки. Ця ініціатива є надзвичайно важливою для нашої держави та потребує закріплення на законодавчому рівні. Це підвищить ефективність співпраці державного та приватного секторів у цьому питанні, що призведе до збільшення результатів такого партнерства. Крім того, деталізація та формалізація державно-приватного партнерства у секторі безпеки і оборони України сприятиме більш активній участі підприємств і громадян у задоволенні потреб правоохоронних органів та армії. [36, с. 228].

Запропоноване – лише частина заходів, що може бути реалізована для оптимізації формування доходів державного бюджету України в умовах нестабільності економічної ситуації, погіршення безпекової ситуації та постійного нарощення військових дій на території України.

Запровадження цих заходів допоможе оптимізувати формування доходів державного бюджету України в умовах військового стану та забезпечити необхідні ресурси для фінансування оборони та інших критичних потреб країни.

Як бачимо, більшість заходів спрямована на наповненню бюджету за рахунок податкових надходжень, адже саме вони ставлять найбільшу частину доходів Державного бюджету України(зокрема відповідно до статистики останніх років).

Проблемою наразі є те, що навіть збільшення акумулювання доходів до Державного бюджету за допомогою різноманітних заходів не призведе до повного покриття потреб України. Тому оптимізація формування доходів повинна йти паралельно з пошуком нових джерел фінансування потреб країни, особливо забезпечення її оборонної функції.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження було досягнуто мети – оцінено особливості формування доходів державного бюджету в умовах військового стану та обґрунтовано шляхи оптимізації бюджетної політики у цьому напрямі.

Було визначено сутність категорії «доходи державного бюджету», встановлено, що вони відіграють вирішальну роль у соціально-економічному розвитку суспільства, оскільки вони є фінансовою основою діяльності держави. Доходи формуються з податкових, неподаткових та інших надходжень, включаючи трансфери, плати за адміністративні послуги та доходи бюджетних установ. Це також – ключова класифікація. Сутність, особливості формування та класифікації доходів державного бюджету України регулюються Бюджетним кодексом України.

Фінансові ресурси, зосереджені в державному бюджеті, створюються через розподіл і перерозподіл валового внутрішнього продукту і спрямовуються на виконання державою своїх функцій. Це включає оборону, соціальний захист, освіту, охорону здоров'я та інфраструктурні проекти. Таким чином, доходи державного бюджету не тільки відображають економічний стан країни, але й слугують інструментом реалізації соціально-економічної політики, спрямованої на покращення добробуту населення та розвиток національної економіки.

У дослідженні розглянуто особливості законодавчого регулювання доходів бюджету. Визначено ключові нормативно-правові акти, зокрема Бюджетний та Податковий кодекси України, Закони про Державний бюджет України за конкретні роки, нормативні акти та роз'яснення, прийняті контролюючими органами (Державною податковою та митною службами, Бюро економічної безпеки, Казначейством України, Міністерством фінансів України та іншими виконавчими органами влади).

Встановлено роль доходів державного бюджету у забезпеченні діяльності держави і виконання нею основних функцій. Доведено, що доходи бюджету є ключовим елементом впливу держави на соціально-економічний розвиток суспільства, оскільки дозволяють уряду здійснювати фінансову політику, спрямовану на економічне зростання, зменшення безробіття та забезпечення соціального захисту вразливих верств населення. Вони формують фінансову базу діяльності держави, підтримуючи стабільне функціонування державних інституцій та реалізацію політики, що підвищує рівень життя громадян. Доходи бюджету також допомагають урегулювати регіональні диспропорції, підтримуючи менш розвинені регіони, і забезпечують виконання міжнародних зобов'язань, зміцнюючи позиції країни на міжнародній арені.

Було проведено ґрунтовний аналіз податкових, неподаткових надходжень, доходів від операцій з капіталом та трансфертів як основні види доходів державного бюджету України. Виявлено тенденції постійного зростання загальних доходів держави. Особливо важливо, що спостерігається скачок у зростанні у 2022-2023 рр., коли в держави виникли додаткові потреби у фінансуванні її оборонних і безпекових дій, армії і її потреб.

Встановлено, що ключовим наповнювачем державного бюджету до війни були податки (бюджетоутворюючими вважались ПДВ, ПДФО та податок на прибуток підприємств). Проте у 2022-2023 рр. важливу частину наповнення доходів бюджету займали міжнародні трансферти від іноземних урядів, міжнародних організацій тощо.

Також виявлено, що у період військових дій значно зросли власні надходження органів влади як неподаткові надходження. Вони у 2023 р. сформували значну частину доходів бюджетів України.

Було проведено оцінку особливостей бюджетної політики України в умовах військового стану, досліджено ключові спрощення, що були введені урядом для допомоги бізнесу і населенню пережити шоківий стан на початку

війни. Серед таких спрощень – зменшення ставки податку, звільнення певних груп платників податку від їх сплати на період воєнного стану, скасування потреби подання податкової декларації для деяких платників; спрощення процедур реєстрації ФОП та подачі звітності, сплати податку; введення «нульового розмитнення» для полегшення процедури ввозу транспортних засобів на митну територію України (особливо для військових потреб) тощо.

Ключовим досягненням дослідження вважаємо розробку і оцінку шляхів оптимізації формування доходів державного бюджету. Назвемо головні з них:

- введення нових військових податків, підвищення ставок існуючих податків (наприклад, військовий збір з 1,5 до 3-5%, що уже розглядається урядом);
- розширення переліку платників податків для деяких з них (наприклад, планується зобов'язати бізнес платити військовий збір);
- повернення податкових перевірок (зняття мораторію на них) для забезпечення кращої податкової дисципліни;
- зменшення податкових пільг або їх скасування (особливо тих, що були введені на початку війни);
- посилена діджиталізація податкових процесів для спрощення взаємодії платників податків з державою;
- забезпечення кращої прозорості у використанні бюджетних коштів;
- створення окремих фондів (військовий фонд та фонд на відновлення) та акумулювання бюджетних коштів саме на ці потреби;
- сприяння розширенню державно-приватного партнерства саме у сфері оборони та безпеки та інше.

Частина досліджених і запропонованих нами заходів оптимізації формування доходів державного бюджету України вже знаходиться на етапі реалізації або оцінки можливостей запуску; частина – оцінюється економічна

доцільність. Проте найбільша проблема – що ці заходи не зможуть покрити повністю потреби України в доходах для забезпечення оборонних заходів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бачо Р.Й. Стан формування доходної частини бюджету України в сучасних кризових умовах. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка*. Випуск 1 (42). С. 140-145.
2. Боковикова Є.О. Співвідношення понять «доходи бюджету» та «надходження бюджету»: актуальні питання правового регулювання. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. – 2020. Том 31 (70). №4. – С. 117-121.
3. Бюджетна система в таблицях і схемах : Навчальний посібник / Ситник Н.С., Західна О.Р., Стасишин А.В., Шушкова Ю.В. – Львів : Видавництво "Апріорі", 2017. 180 с.
4. Бюджетна система України: навчальний посібник в схемах і таблицях / С. В. Качула, Г. Є. Павлова, Л. В. Лисяк, Добровольська О.В., Л. І. Катан. Дніпро: Монолит, 2021. 332 с.
5. Бюджетна система: підручник / за ред. д. е. н., професора В.Г. Демянишина, д. е. н., професора О.П. Кириленко та д.е.н., професора З.М. Лободіної. Тернопіль: ЗУНУ, 2020. 624 с.
6. Бюджетний кодекс України: від 08.07.2010 № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> (дата доступу: 10.05.2024).
7. В Україні можуть підвищити ставки основних податків: скільки доведеться платити українцям. URL: <https://www.telegraf.in.ua/kremenchug/10128509-v-ukrajini-mozhut-pidvischiti-stavki-osnovnih-podatkov-skilki-dovedetsja-platiti-ukrajincjam.html> (дата звернення: 14.05.2024).
8. Відповіді на запитання платників, які звернулися на "гарячу лінію" до Львівської податкової. Головне управління ДПС у Львівській області. URL: <https://lv.tax.gov.ua/media-ark/news-ark/603163.html> (дата звернення: 14.05.2024).

9. Ганіч А.Є. Суть державного бюджету та його вплив на соціально-економічний розвиток України. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2010. Вип. 20.6. С. 180-185.
10. Гребеник К. В. Аналіз виконання доходів зведеного бюджету України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Випуск 21, частина 1. С. 60-65.
11. Даньків В. Й., Галас М.М. Роль бюджету у соціально-економічному розвитку держави. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Ужгород : УжНУ, 2016. Вип. 3 (40). С. 219.
12. Дубенко М.І. Особливості формування доходів державного бюджету України. *Актуальні питання фінансової теорії та практики : збірник матеріалів П'ятої заочно-дистанційної наук. конф. студ. і молодих вчених (м. Тернопіль, 5-6 лист. 2018 р.) / редкол. : В. П. Горин, М. Б. Гупаловська, О. В. Квасниця [та ін.] ; відп. за вип. О. П. Кириленко. Тернопіль : ТНЕУ, 2018. С. 99-104.*
13. Загородній А.Г., Вознюк Г. Л., Смовженко Т.С. Фінансовий словник. 4-те вид., випр. та доп. К.: Т-во „Знання”, КОО; Л.: Вид-во Львів. банк. ін-ту НБУ. 566 с.
14. Заєць К.О. Сутність доходів державного бюджету України. *Актуальні питання фінансової теорії та практики*. Тернопіль: ТНЕУ, 2020. 56-59 с.
15. Західна О.Р., Петик, О.С., Щук-Живко О.С. *Аналіз доходів та видатків державного бюджету України*. – 2018. – №2 (54). – С. 714-718.
16. Козійчук О. Економічна суть та оцінка динаміки доходів державного бюджету України. URL: http://vtei.com.ua/doc/21_04_2021/121.pdf#page=166 (дата звернення: 15.05.2024).
17. Маркуц Ю. І. Гусаревич Н.В. Ефективність формування доходів бюджету в умовах економічних перетворень. *Економіка та держава*. 2018. Випуск 8. С. 31-34.
18. Мех Ю. В. Городець Д.Д. Головка В.Р. Державно-приватне партнерство в секторі безпеки України: основні принципи та форми. *Науковий вісник*

- Ужгородського національного університету*. 2022. Вип. 74, частина 2. С. 224- 231.
19. Миськів Г. Бюджетна система : теоретичні та практичні аспекти (у схемах і таблицях) : навчальний посібник. Львів : Растр-7, 2020. 272 с.
20. Міністерство розвитку планує просити кошти з резервного фонду на поточний ремонт автодоріг. Центр транспортних стратегій. 2024. URL: https://cfts.org.ua/news/2024/04/23/minrozvitku_planue_prositi_koshti_z_rezervno_go_fondu_na_potochniy_remont_avtodorig_78898 (дата звернення: 14.05.2024).
21. Нульове розмитнення авто прикриють. Коли це може статися та чому влада передумала. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/04/27/686293/> (дата звернення: 14.05.2024).
22. ПДВ на пальне повернуть до 20%, зниження податку було помилкою - Гетманцева У. 2023. URL: <https://www.unian.ua/economics/energetics/pdv-na-palivo-povernut-do-20-znizhennya-podatku-bulo-pomilkoyu-getmancev-12198501.html> (дата звернення: 14.05.2024).
23. Підвищення ставок ПДВ та військового збору, введення нових податків – плани КМУ. Liga.net. URL: https://buh.ligazakon.net/news/225735_pdvishchennya-stavok-pdv-ta-vyskovogo-zboru-vvedennya-novikh-podatkv--plani-kmu (дата звернення: 14.05.2024).
24. Податковий кодекс України: №2755-VI від 02.12.2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата доступу: 10.05.2024).
25. Податкові перевірки бізнесу: Зеленський підписав закон про скасування мораторію. *Економічна правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/12/6/707373/> (дата звернення: 14.05.2024).
26. Показники виконання Державного бюджету України за 2020 рік. Веб сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/uk/download/page/3211> (дата доступу: 10.05.2024).

27. Показники виконання Державного бюджету України за 2021 рік. Веб сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/uk/download/page/3741> (дата доступу: 10.05.2024).
28. Показники виконання Державного бюджету України за 2022 рік. веб сайт Міністерства фінансів України. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/3_%D0%94%D0%91_%D0%B3%D1%80%D1%83%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%8C_2022_%D0%BD%D0%B0_%D1%81%D0%B0%D0%B9%D1%82.xlsx (дата доступу: 10.05.2024).
29. Показники виконання Державного бюджету України за 2023 рік. веб сайт Міністерства фінансів України. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/3_%D0%94%D0%91_%D0%B3%D1%80%D1%83%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%8C_2023_%D0%BD%D0%B0_%D1%81%D0%B0%D0%B9%D1%82.xlsx (дата доступу: 10.05.2024).
30. Про Державний бюджет України на 2024 рік: від 09.11.2023 р. № 3460-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-20#Text> (дата доступу: 10.05.2024).
31. Про державно-приватне партнерство : Закон України від 01.07.2010 №2404-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17#Text> (дата звернення: 16.05.2024).
32. Проблеми трактування сутності категорії «доходи державного бюджету». URL: <https://dspace.nuft.edu.ua/server/api/core/bitstreams/40c9e49d-8ecd-4e74-9f9f-a38c698081b3/content> (дата доступу: 10.05.2024).
33. Семенченко С.А. Доходи місцевих бюджетів як правова категорія. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Випуск 2 (27). С. 48-51.
34. Сирочетник О.С, Неподаткові надходження в системі доходів державного бюджету України. *Бізнес*. 2019. №9. С. 239-244.
35. Сирочетник О.С. Доходи державного бюджету: економічний зміст, особливості формування та вплив на систему міжбюджетних відносин. *Приазовський економічний вісник*. 2020. Випуск 1 (18). С. 272-278.

36. Скасування податкових пільг в умовах війни: як пом'якшити удар для бізнесу. Укрінформ. 2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3660378-skasuvanna-podatkovih-pilg-v-umovah-vijni-ak-pomaksiti-udar-dla-biznesu.html> (дата звернення: 14.05.2024).
37. Сучасна бюджетна система: правила та процедури. Навчальний посібник. URL: https://www.ibser.org.ua/sites/default/files/170x240_preview_0.pdf (дата доступу: 10.05.2024).
38. Тарасюк М. В. Сироветник О.С. Доходи бюджету в системі соціально-економічного розвитку України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Випуск 21. Частина 2. С. 93-97.
39. Тихонюк К.О. Шляхи зростання доходів державного бюджету України. URL: <https://naub.oa.edu.ua/shlyahy-zrostannya-dohodiv-derzhavnoho-b/> (дата звернення: 16.05.2024).
40. Україна хоче збільшити власні доходи на 0,5% ВВП: за рахунок чого. 2024. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3836412-ukraina-hoce-zbilsiti-vlasni-dohodi-na-05-vvp-za-rahunok-cogo.html>
41. Українські мігранти підіймають економіку Європи. Що буде з Україною без них? 2023. *Економічна правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/01/10/695807/> (дата звернення: 15.05.2024).
42. Федосов В. Бюджетний менеджмент: Підручник. К.: КНЕУ, 2004. 864с.
43. Чугунов І., Пасічник М., Нікітішин А. Доходи Державного бюджету України в умовах воєнного стану. *Scientia Fructuosa*. Серія: *Фінанси та банківська справа*. 2022. №5. С. 124-137.
44. Як автоматично зареєструвати ФОП через портал Дія: покрокова інструкція. Дія. Бізнес. 2024. URL: <https://business.diia.gov.ua/cases/servis/ak-avtomatichno-zareestruvati-fop-cerez-portal-diia-pokrokovaya-instrukcia> (дата звернення: 16.05.2024).

45. Як ФОП повертатимуться до довоєнної 5-відсоткової ставки податку.
Економічна правда. 2023.
<https://www.epravda.com.ua/columns/2023/05/16/700126/> (дата звернення:
16.05.2024).